

**ΙΔΕΑΛΙΣΤΙΚΗ ΚΑΙ ΥΛΙΣΤΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΘΕΩΡΗΣΗ
ΚΑΙ Ο ΤΡΟΠΟΣ ΣΥΛΛΗΨΗΣ ΤΟΥ «ΟΝΤΩΣ ΟΝΤΟΣ» ΑΠΟ ΤΟΝ
ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗ¹**

Δρ Φίλιππος Νικολόπουλος

Πρ. Α/τής Καθηγητής Κοινωνιολογίας
Παν/μίου Ινδιανάπολης, Athens Campus

Σε μια εποχή βαθιάς κρίσης στη χώρα μας (όχι μόνον δημοσιονομικής, αλλά και ευρύτερα αξιακής και πολιτισμικής), αλλά και σ' ολόκληρο τον δυτικό κόσμο, σε μια εποχή δυσμενέστατων συνεπειών αυτής της κρίσης στην καθημερινή μας κουλτούρα και στο πεδίο ιδιαίτερα του non material culture (όπως θα έλεγε ο Alfred Weber), εμείς τολμούμε να θέτουμε προς συζήτηση θεμελιακά φιλοσοφικά ζητήματα. Και λέγω ναι, «τολμούμε», γιατί θεωρούμε ότι τέτοιου είδους φιλοσοφικές συζητήσεις «από μόνες τους» αποτελούν πνευματική και ηθική αντίσταση ενάντια στις δυνάμεις εκείνες που υποβαθμίζουν την ποιότητα της κοινωνικής και πολιτιστικής ζωής στον δυτικό κόσμο, μέσω ενός χυδαίου οικονομικού ωφελιμισμού και μιας αλόγιστης *κερδοκεντρικής αντίληψης* των ανθρώπινων πραγμάτων. Σ' αυτήν την κρίση, λοιπόν, σ' αυτή την παρακμή απαντούμε φιλοσοφώντας. Και από αυτήν την πλευρά, αν όχι τίποτε άλλο, η φιλοσοφία αποτελεί μία ακαταμάχητη *εγκόσμια παρηγορία (secular consolation)*.

¹ Παρουσιάστηκε στο 1^ο Διεθνές Φιλοσοφικό Φόρουμ *Ανάδρασις*, τον Νοέμβριο του 2014, στο Θέατρο Δημαρχιακού Μεγάρου Ηλιούπολης.

Το ειδικό θέμα της παρούσας ανακοίνωσής μας έχει ως τίτλο: «Ιδεαλιστική και υλιστική φιλοσοφική θεώρηση και ο τρόπος σύλληψης του «όντως όντος» («τό τί ἦν εἶναι»,² όπως το λέγει ο ίδιος ο φιλόσοφος στο έργο του *Πρώτη Φιλοσοφία*) από τον Αριστοτέλη». Περί του «όντως όντος», ως γνωστόν, πραγματεύεται ο Αριστοτέλης στο παραπάνω έργο του (ή «Μετά τα Φυσικά», όπως ονομάστηκε μεταγενέστερα), του οποίου το περιεχόμενο δεν έχει σχέση με ό,τι θεωρήθηκε από τον Μεσαίωνα και μετά ως περιεχόμενο της Μεταφυσικής, δηλ. ορθολογική γνώση που αναφέρεται στον κόσμο του «υπεραισθητού».³

Στο έργο αυτό (βιβλία Α-Ν) ο φιλόσοφος μελετά τις *πρώτες αρχές και τα αίτια του όντος* («Σκεπτέον δέ τοῦ ὄντος αὐτοῦ τά αίτια καί τās ἀρχάς ἧ ὄν»)⁴. Προσδιορίζει δε ως πρώτα αίτια τα εξής τέσσερα: 1) *την ουσία* («το τί ἦν εἶναι»), 2) *την ὄλη* (που ως υποκείμενο υφίσταται όλες τις μεταβολές), 3) *την αρχή της κίνησης* (ὄθεν ἢ κίνησις) και 4), *το τέλος* (οὔ ἔνεκα) κάθε κίνησης και μεταβολής και το *αγαθόν*.⁵

² Βλ. Αριστοτέλης, *Πρώτη Φιλοσοφία (Τα Μετά τα Φυσικά)*, μτφρ. Κ.Δ. Γεωργούλη, εκδ. Αλεξίου και Πικοπούλου, Θεσ/νίκη, 1939, σελ. 7 (983α 36), 134 (1028α 13)· H. Lawson-Tancred, “Ancient Greek Philosophy II: Aristotle” στο A.C. Grayling, (ed.), *Philosophy, a guide through the subject*, Oxford University Press, 1995, σελ. 423-427.

³ Βλ. Κ. Γεωργούλης, «Εισαγωγή», στο Αριστοτέλης, *Πρώτη Φιλοσοφία*, ό. π., σελ. VII - XI.

⁴ Βλ. Αριστοτέλης, ό. π., σελ. 59-63 (1003α 27 – 1004β 12)· H. Lawson-Tancred, ό. π., σελ. 422-436.

⁵ Βλ. Αριστοτέλης, ό. π. σελ. 5 (982β 10), 7 (983α 36): «Τά δ’ αίτια λέγεται τετραχῶς, ὧν μίαν μὲν αίτιαν φαμέν εἶναι τήν οὐσίαν καί τό τί ἦν εἶναι ἐτέρα δέ τήν ὄλην καί τό ὑποκείμενον, τρίτην δέ ὄθεν ἢ ἀρχή τῆς κινήσεως, τετάρτην δέ τήν ἀντικειμένην αίτιαν ταύτη τό οὔ ἔνεκα καί τἀγαθόν». Δεν πρέπει να ξεχνούμε ότι για τον Αριστοτέλη στην ὄλη κίνηση της φύσης υπάρχει τελικός σκοπός κι αυτός είναι το «ἀριστο»: «τό ἀριστον ἐν τῇ φύσει πάση» (982β 17).

Στο βιβλίο Γ προσδιορίζει με μεγαλύτερη ακρίβεια το αντικείμενο της *Πρώτης Φιλοσοφίας* (που σαφώς διακρίνεται από τις επί μέρους επιστήμες,⁶ που δεν αναζητούν την καθολική θεώρηση του όντος), με κεντρικό σημείο αναφοράς την έννοια της ουσίας κάθε όντος. Στο αντικείμενό της ακόμη περιέχονται τα είδη του όντος (ἢ ὄντος) και οι σχέσεις όλου-μέρους και γένους-είδους.⁷ Επίσης στο ίδιο βιβλίο προσδιορίζεται ως αντικείμενό της και η μελέτη των αποδεικτικών αρχών και ιδιαίτερα η *αρχή της αντίφασης* με συστηματική απόκρουση των δήθεν επιχειρημάτων των «σχετικιστών» που αρνούνται την παραπάνω αρχή.

Αλλά το βιβλίο που διεξοδικά αναφέρεται στην *ουσία του όντος* («τί τό ὄν») και στις εκδοχές της (το «τι ἦν εἶναι», το καθόλου και το γένος) είναι το βιβλίο Ζ, ενώ βέβαια σημαντικά είναι τα βιβλία Η (αναφερόμενο στη *σχέση ύλης και ειδους*) και Θ (αναφερόμενο στην *ενέργεια και στη δύναμη*).

Στην ιστορία της φιλοσοφίας ως γνωστόν διακρίνουμε δύο βασικά φιλοσοφικά ρεύματα ή σχολές μεγάλης εμβέλειας, τον *ιδεαλισμό* και τον *υλισμό*. Σύμφωνα με τον πρώτο, η ύστατη πραγματικότητα συνίσταται σε κάτι που δεν μπορεί να προσεγγιστεί με τις αισθήσεις,⁸ αλλά βρίσκεται στον κόσμο του νοητού ή ακόμη περισσότερο, δεν μπορεί να προσεγγιστεί ούτε

⁶ Βλ. Αριστοτέλης, ό. π., σελ. 59-87 (1003α 27 – 1012β 50).

⁷ Βλ. Αριστοτέλης, ό. π., σελ. 60-61 (1003β 23 – 1004α 12).

⁸ Βλ. G. Politzer, *Στοιχειώδεις Αρχές της Φιλοσοφίας*, Αθήνα, εκδ. «Γνώσεις», 15^η έκδοση, σελ. 23-31· Χ. Θεοδωρίδης, *Εισαγωγή στη Φιλοσοφία*, 2^η έκδ., 1955, σελ. 189-193.

με λογικές κατηγορίες (π.χ. οι πλατωνικές ιδέες ή μορφές, η ίδια η νόηση του ανθρώπου, ό,τι αποκαλείται Θεός,⁹ με θρησκευτική ή όχι έννοια).

Σύμφωνα με τον δεύτερο, η ύστατη πραγματικότητα *συνίσταται σε κάτι υλικό*,¹⁰ που το προσεγγίζει κανείς με τις αισθήσεις του και τις λογικές κατηγορίες που διαθέτει η ανθρώπινη νόηση. Με τα σύγχρονα δεδομένα της φυσικής επιστήμης (μετατροπή της ύλης σε ενέργεια και τούμπαλιν με βάση τη γνωστή εξίσωση του Αϊνστάιν ($E=ME^2$), η ύλη ως ύστατη πραγματικότητα πρέπει να θεωρηθεί ότι περικλείει και την έννοια της *ενέργειας*, ανεξάρτητα αν η τελευταία ορισμένες φορές δίνει την εντύπωση ότι δεν γίνεται αντιληπτή από τις αισθήσεις (αλλά τελικά γίνεται αντιληπτή μέσω επιστημονικών οργάνων).¹¹ Ωστόσο, πέραν των βασικών αυτών φιλοσοφικών ρευμάτων υποστηρίζω ότι υπάρχουν φιλοσοφικές συλλήψεις περί του «όντως όντος» που κινούνται πέραν των περιχαρακώσεων, που τα

⁹ Η αποδοχή και η πίστη σ' ένα Θεό δεν σημαίνει ότι γίνεται δεκτή αναγκαστικά και η γνώση της ουσίας του με ορθολογικές κατηγορίες. Βλ. Κ. Νιάρχος, *Η Ελληνική Φιλοσοφία κατά την Βυζαντινή της Περίοδο*, Αθήνα, 2007, σελ. 232-235. Ο Διονύσιος ο Αρεοπαγίτης αποκαλεί την θεία ουσία «θειον γνόφον». «Ο θεϊος γνόφος ἐστὶ τό ἀπρόσιτον φῶς, ἐν ᾧ κατοικεῖν ὁ θεός λέγεται». Βλ. Κ. Νιάρχος, *ό. π.*, σελ. 116 και υποσ. 142.

¹⁰ Βλ. G. Politzer, *ό. π.* σελ. 32-36· X. Θεοδωρίδης, *ό. π.*, σελ. 185-189. Ας σημειωθεί ότι ο υλισμός αποκαλείται και *ρεαλισμός*.

¹¹ Ως φαινόμενα που είναι προσβάσιμα με τις αισθήσεις μας δεν πρέπει να νοούμε μόνον όσα αντιλαμβανόμαστε μέσω των γυμνών αισθήσεών μας, αλλά και εκείνα που αντιλαμβανόμαστε μέσω επιστημονικών οργάνων και μετρήσεων. Η ανάπτυξη των επιστημών και της τεχνολογίας κατά τους δύο τελευταίους αιώνες έδωσε τεράστιες δυνατότητες στον άνθρωπο, για ν' αντιλαμβάνεται πράγματα που διαφορετικά θα του έμεναν άγνωστα (π.χ. περιοχή του σύμπαντος που προσεγγίζεται μόνο με ισχυρά τηλεσκόπια, ο κόσμος των μικροβίων που γίνεται αντιληπτός μόνον μέσω μικροσκοπίου, ακτινοβολίες που γίνονται αντιληπτές μόνο μέσω επιστημονικών οργάνων). Η ισοδυναμία όμως της ύλης και ενέργειας και η μετατροπή της μιας στην άλλη δεν σημαίνει ότι ο λεγόμενος υλικός κόσμος «εξαυλώθηκε» και ότι το «ενεργειακό ισοδύναμο» βρίσκεται πέραν του αισθητού, στον κόσμο απλώς του νοητού, «δικαιώνοντας» δήθεν τον ιδεαλισμό. Άλλο το «ενεργειακό» φαινόμενο και άλλο η αποδοχή ύπαρξης οντοτήτων που βρίσκονται πέραν του αισθητού.

παραπάνω ρεύματα έχουν δημιουργήσει, έτσι που δεν είναι τόσο εύκολο να τις εντάξεις αποκλειστικά στην περιοχή του ενός ρεύματος ή του άλλου.¹² Θεωρώ, λοιπόν, ότι η φιλοσοφική σύλληψη του Αριστοτέλη ανήκει σ' αυτήν την κατηγορία και δεν μπορείς να την εντάξεις αποκλειστικά στο ένα ή το άλλο ρεύμα, όπως μπορείς να κάμεις π.χ. με τον Πλάτωνα ή τον Επίκουρο.

Ο μεγάλος Σταγειρίτης αρχικά κριτικάρισε αυστηρά την αντικειμενική ιδεοκρατία του διδασκάλου του Πλάτωνα, θεωρώντας ότι οι ιδέες δεν μπορούν να υπάρχουν αποκομμένες από τον κόσμο των αισθητών ούτε ότι μπορούν ν' αποτελέσουν αντικείμενο ορθολογικής γνώσης χωρίς να συνδέονται με τα επί μέρους όντα, τα οποία γνωρίζουμε αντικειμενικά με τις αισθήσεις μας. Κατ' αυτόν, ό,τι μπορεί να συλληφθεί ως «ιδέα», ως «μορφή» δεν ευρίσκεται αυτοτελές σ' ένα κόσμο νοερό, αλλά ενυπάρχει στο ίδιο το αισθητό αντικείμενο, στο οποίο δίνει και την μορφή του. Αυτό το αποκαλεί *είδος*. Το *είδος* ενεργοποιεί την ύλη, που αρχικά αποτελεί κατάσταση παθητική και δίνει το σχήμα στα καθ' έκαστον υλικά αντικείμενα. Παράλληλα αποτελεί την έννοια του *γένους*, στο οποίο ανήκει το καθένα απ' αυτά. Αν ξεκινήσουμε, λοιπόν, από τη μορφή, δηλαδή το σχήμα του αισθητού αντικειμένου, μπορούμε να φθάσουμε στην έννοια του *γένους*.

¹² Σ' αυτήν την κατηγορία μπορούμε π.χ. να εντάξουμε τις οντολογικές συλλήψεις του Spinoza και του Kant, αν και ορισμένοι μελετητές θεωρούν ότι ο δεύτερος βρίσκεται πλησιέστερα στον χώρο του ιδεαλισμού, βλ. Χ. Θεοδωρίδης, *ό. π.*, σελ. 236-237. Σχετικά με τον Spinoza, ο Χ. Θεοδωρίδης, όπως και άλλοι μελετητές υλιστικών αντιλήψεων φρονούν ότι κλίνει μάλλον προς τον υλισμό (Χ. Θεοδωρίδης, *ό. π.*, σελ. 356-358), αν και βέβαια δέχονται ότι στους νεότερους χρόνους αποτελεί έναν από τους πιο χαρακτηριστικούς εκπροσώπους του πανθεϊσμού.

Συνακόλουθα, το είδος μπορεί να θεωρηθεί η *αιτία* του αισθητού αντικειμένου, του οποίου φυσικά η μορφή προδίδει τον προορισμό του, δηλαδή τη φύση και τον σκοπό του (το *οὐ ἔνεκα*), σύμφωνα με την προηγούμενη.

Τα περί ουσίας ο Σταγειρίτης τα αναπτύσσει στο Ζ βιβλίο της *Πρώτης Φιλοσοφίας*. Εκεί ακριβώς ρητά προσδιορίζει ότι η ουσία αποτελεί *σύνθεση ύλης και είδους*¹³ (αυτό που δίδει τη μορφή στην προηγούμενη και φωτίζει τον σκοπό κάθε πράγματος)¹⁴ και ότι το είδος έχει προτεραιότητα έναντι της ύλης, οπότε αποτελεί και «σε περισσότερο βαθμό ον»¹⁵. Ο συγκεκριμένος συγκερασμός ύλης (του παθητικού) και είδους (του ενεργητικού) έχει γένεση και φθορά και ξεχωριστή ατομικότητα, αλλά η ίδια η ύλη γενικά και το είδος δεν έχουν τέτοιου είδους χαρακτηριστικά.

Το αυτό επαναλαμβάνει και στο Η βιβλίο του, όπου πραγματεύεται πιο αναλυτικά τη σχέση ύλης και είδους.¹⁶ Η ύλη σχετίζεται με το «εν δυνάμει» και το είδος με το «εν ενεργεία». Ύλη και είδος βρίσκονται σε αδιάσπαστη ενότητα, καθώς η πρώτη δεν αποτελεί πραγματικότητα χωρίς την επενέργεια του είδους, αλλά και τα είδη δεν χαρακτηρίζονται από αυτοτελή ύπαρξη, όπως οι ιδέες του Πλάτωνα, αλλά υφίστανται μόνον ως

¹³ Βλ. Αριστοτέλης, *ό. π.*, σελ. 136-137 (1028β 44 – 1029α 13)· Ν. Ι. Λούβαρις, *Ιστορία της Φιλοσοφίας*, Τόμος Πρώτος, Αθήναι, εκδ. Ελευθερουδάκη-Νίκα, σελ. 96-97· D. Wiggins, “Substance”, στο A.C. Grayling (ed.), *Philosophy*, *ό. π.*, σελ. 214, 216· H. Lawson-Tancred, *ό. π.*, σελ. 433-434.

¹⁴ Η *εντελέχεια* αποτελεί βασική αρχή που διέπει την κίνηση των όντων κατά τον Αριστοτέλη. Τα πάντα στο σύμπαν έχουν κάποιο σκοπό. Βλ. Ν.Ι. Λούβαρις, *ό. π.*, σελ. 96, 98-99.

¹⁵ Βλ. Αριστοτέλης, *ό. π.*, σελ. 136-137 (1029α 7 – 1029α 9).

¹⁶ Βλ. *Ο. π.*, σελ. 177-188 (1042α 1 – 1045β 34).

δίδοντα υλική υπόσταση με συγκεκριμένη μορφή στα επί μέρους πράγματα. Έτσι συγκροτείται η ουσία ως πρώτη αιτία, ουσία που αποτελεί τον αμετάβλητο πυρήνα που προσδίνει την αδιάσπαστη ενότητα κάθε υπαρκτού όντος. Βέβαια, ενώ το είδος «εμπραγματωμένο στην ύλη» αποτελεί το «άτομον είδος» και δεν μπορεί οντολογικά να συλληφθεί άνευ σύνθεσης με αυτήν, υπάρχουν δύο είδη, η ψυχή και ό,τι καλείται Θεός, που αποτελούν καθαρή ενέργεια και υφίστανται χωρίς ακριβώς υλική υπόσταση.¹⁷

Αυτή η συνθετική σύλληψη της ουσίας, ως *ὄντος ἢ ὄν*, που κατά τη γνώμη μας, προσπαθεί να γεφυρώσει το ιδεαλιστικό με το υλιστικό φιλοσοφικό ρεύμα, κατανοείται πληρέστερα αν προσεγγιστεί μέσα στο πνεύμα «της μεσότητας» που κυριαρχεί γενικά στη σκέψη του μεγάλου Σταγειρίτη. Έχοντας ανασκευάσει την αντικειμενική ιδεοκρατία του μεγάλου του διδασκάλου Πλάτωνα συνέλαβε την έννοια του «είδους» (στην οποία «σπέρμα» από την ιδεοκρατική πλατωνική σύλληψη υπάρχει) και προσπάθησε να την συγκεράσει με το υλικό στοιχείο, ως επίπεδο πραγματικότητας (που βέβαια ερχόταν σε δεύτερη μοίρα σε σχέση με το είδος) που δεν επιθυμούσε ν' απορρίψει. Το ίδιο πνεύμα «μεσότητας»¹⁸ συναντούμε στον κατ' αυτόν προσδιορισμό των αρετών¹⁹ ή ακόμη στην

¹⁷ Ο. π., σελ. 273 (1072β 27 – 1072β 54). Βλ. Ν.Ι. Λούβαρις, ό. π. σελ. 97.

¹⁸ Βλ. Α. Δαλέζιος, «Εισαγωγή», στο Αριστοτέλης, *Ηθικά Νικομάχεια*, εκδ. Πάπυρος, Αθήνα, 1949, σελ. 15. Βλ. επίσης Δημ. Ανδριόπουλος, *Αρχαία Ελληνική Γνωσιοθεωρία*, 3^η έκδοση, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», Αθήνα, 1995.

¹⁹ Βλ. Αριστοτέλης, *Ηθικά Νικομάχεια*, Βιβλίον Δεύτερον, ό. π., 1104α 11 – 1104α 29.

περιγραφή του ορθότερου, κατ' αυτόν, πολιτεύματος της *Πολιτείας* (μείξη στοιχείων ολιγαρχίας και δημοκρατίας).²⁰

Βέβαια, ορισμένοι καθηγητές της φιλοσοφίας²¹ θεωρούν ότι ο Σταγειρίτης κλίνει τελικά προς τον ιδεαλισμό, αφού δέχεται το «κινούν ακίνητο» (το «πρώτο κινούν») ως το πρώτο νοητό, την αναγκαιότητα του οποίου υποστηρίζει καθαρά. Η πρώτη αρχή «ως νόηση νόησης» υφίσταται άνευ αντιστοιχίας με υλική υπόσταση. Το «κινούν ακίνητο» θέτει σε κίνηση το σύνολο των μεταβολών του σύμπαντος,²² ενώ στο ίδιο βιβλίο, Λ, ομιλεί για θεϊκό στοιχείο που «βρίσκεται στο νου» και για τον «θεό ως θαυμαστή ύπαρξη που αποτελεί τη βασική αρχή της ζωής, γιατί ζωή είναι η ενέργεια του νου, εκείνος πάλι είναι ενέργεια...». Επίσης ότι «ο Θεός είναι ζωντανό αίδιο άριστο ον».²³

Επίσης, με βάση την *αρχή της εντελέχειας*, υπάρχει ιεραρχία ειδών και σκοπών, με τέτοιο τρόπο, ώστε κάθε αισθητό αντικείμενο σε σχέση με την ύλη από την οποία διαμορφώθηκε, αποτελεί είδος, ενώ ύλη αποτελεί σε σχέση με υψηλότερες μορφές και σκοπούς. Σ' όλη τη φύση, λοιπόν, υπάρχει ένας βαθύτερος σκοπός που κινεί όλα τα πράγματα σε ολοένα και υψηλότερες μορφές και είδη, στα οποία η ύλη διαρκώς υποχωρεί και το

²⁰ Βλ. Αριστοτέλης, *Πολιτικά*, Βιβλίο Τέταρτον, Αθήνα, εκδ. Κάκτος, 1993, 1294α 32 – 1299β 43.

²¹ Βλ. Χ. Θεοδορίδης, *Εισαγωγή στη Φιλοσοφία*, ό. π., σελ. 37-38, 225-229· Ν. Ι. Λούβαρις, ό. π., σελ. 97-100.

²² Βλ. Αριστοτέλης, *Πρώτη Φιλοσοφία*, ό. π., σελ. 272-273 (1072β 15 – 1072β 22).

²³ Αυτόθι, σελ. 273 (1072β 43 – 1072β 53).

πνευματικό (ενεργειακό) στοιχείο διαρκώς ενισχύεται. Πρόκειται, μ' άλλα λόγια για *κίνηση προς πνευματοποίηση όλων των όντων*.²⁴

Ωστόσο, ο Κ. Γεωργούλης πιστεύει ότι για τον Αριστοτέλη ο Θεός δεν είναι ακριβώς «ens perfectissimum (ον που έχει σε απόλυτο βαθμό την αντικειμενική ύπαρξη), αλλά υπερβατική νοηματική αρχή του είναι»,²⁵ όπως και ο κόσμος δεν είναι «ens creatum, αλλά ον αϊδιον», όπως πίστευαν και άλλοι Έλληνες φιλόσοφοι.²⁶ Το «πρώτο κινούν» νοείται όχι ως υπερβατικό ον που βρίσκεται έξω από τον κόσμο ή πριν από τον κόσμο, αλλά ως *ον ενδοκοσμικό*. Σύμφωνα με αυτήν την άποψη, λοιπόν, η σύλληψη του θεϊκού στοιχείου από τον Σταγειρίτη ξεφεύγει από την κλασσική αντίληψη του Θεού-δημιουργού.

Επίσης αξ σημειωθεί ότι οι Marx, Engels, Lenin, που, ως γνωστόν, ανήκαν στο υλιστικό φιλοσοφικό ρεύμα έτρεφαν μεγάλη εκτίμηση για τον Αριστοτέλη και φρονούσαν ότι η φιλοσοφική του σκέψη είχε αρκετά υλιστικά στοιχεία, ιδιαίτερα στο βαθμό που προέβαινε σε αυστηρή κριτική του πλατωνικού ιδεοκρατικού συστήματος. Ο Lenin χαρακτηριστικά γράφει στα *Φιλοσοφικά του Τετράδια* ότι «η κριτική που ασκεί ο

²⁴ Ο Ν. Ι. Λούβαρις την τάση προς «ενεργοποίηση» και «πνευματοποίηση» κατά κάποιο τρόπο την απολυτοποιεί. Πιστεύει, δηλαδή, ότι κατά τον Αριστοτέλη «τελικός σκοπός της εξελίξεως των όντων, είναι η πλήρης από της ύλης απαλλαγή και η απεργασία του καθαρού είδους, άλλαις λέξεσιν η παντελής πνευματοποίησης των όντων». Βλ. Ν.Ι. Λούβαρις, ό. π. σελ. 99.

²⁵ Βλ. Κ. Γεωργούλης, «Εισαγωγή», σε Αριστοτέλης, *Πρώτη Φιλοσοφία*, ό. π., σελ. LXXXIX-LC. Κ. Νιάρχος, *Η Ελληνική Φιλοσοφία κατά την Βυζαντινήν της Περίοδον*, Γ' Έκδοσις, Αθήνα, 2007, σελ. 270-271.

²⁶ Βλ. Κ. Γεωργούλης, «Εισαγωγή», σε Αριστοτέλης, *Πρώτη Φιλοσοφία*, ό. π., σελ. VIII. Είναι γνωστή η ρήση του Ηράκλειτου «κόσμον τόνδε τόν αυτόν άπάντων οϋτε τίς θεών οϋτε άνθρώπων έποίησεν».

Αριστοτέλης στις ιδέες του Πλάτωνος αποτελεί μία κριτική κατά του ιδεαλισμού εν γένει». ²⁷

Παραπέρα εκτιμούσαν ότι κριτικάριζε επίσης αυστηρά τους Ελεάτες φιλοσόφους, που δεν αναγνώριζαν κίνηση μέσα στον κόσμο, πράγμα που γι' αυτόν σήμαινε ότι παραγνώριζαν την ίδια τη φύση. Γι' αυτό, θεωρούσαν ότι είχε στη φιλοσοφική του σκέψη πολλά στοιχεία που είναι ταυτισμένα με τη *διαλεκτική αντίληψη της πραγματικότητας*. Ο Engels στο έργο του *Αντι-Ντύριγκ* λέγει ρητά ότι ο Σταγειρίτης είχε «μελετήσει τις ουσιαστικές μορφές της διαλεκτικής σκέψης». Στον τομέα δε της γνωσιολογίας επισημαίνουν ότι πλησιάζει πολύ τον υλισμό, αφού, αντίθετα προς τον Πλάτωνα, δεχόταν τις αισθήσεις ως πηγή γνώσης. ²⁸

Συνακόλουθα, όπως συμβαίνει και με άλλα φιλοσοφικά κείμενα, το ζήτημα είναι πώς θα ερμηνεύσεις τα σχετικά χωρία της *Πρώτης Φιλοσοφίας*. Αν διατείνομαι ότι ο μεγάλος Σταγειρίτης μέσα στο πλαίσιο του «πνεύματος της μεσότητας» αγωνίστηκε να συγκεράσει ιδεαλιστικά και υλιστικά στοιχεία, αρνούμενος να περιχαρακωθεί αυστηρά στα όρια του ενός ή του άλλου μεγάλου φιλοσοφικού ρεύματος, όπως τα γνωρίζουμε στην ιστορία της φιλοσοφίας, αυτό δεν σημαίνει ότι αποκλείω ότι είχε περισσότερη κλίση ή προτίμηση σε κάτι το ιδεαλιστικό, όσον αφορά ορισμένα έσχατα σημεία της φιλοσοφικής του οντολογίας. Και θα

²⁷ Βλ. Μ. Ρόζενταλ – Π. Γιούντιν, *Φιλοσοφικό Λεξικό*, Αθήνα, εκδ. Αναγνωστίδη, 1963, σελ. 51 (όπου η αναφορά στην άποψη του Λένιν).

²⁸ Βλ. Δημ. Ανδριόπουλος, *Αρχαία Ελληνική Γνωσιοθεωρία*, Τρίτη έκδοση, Αθήνα, Βιβλιοπωλείο της Εστίας, 1995, σελ. 145-195.

συμφωνήσω απόλυτα με τον Κ. Γεωργούλη, όταν μας καλεί να κατανοήσουμε τη φιλοσοφία των αρχαίων Ελλήνων ως «αγώνισμα»,²⁹ συνδυασμένη πάντα «με ακοίμητη εγρήγορση και άπαυστο αγώνα. Η βασική κάθε στιγμή διαμφισβήτηση, η νίκη και ο θρίαμβος αφήνουν πάντοτε ανοικτό το στάδιο μελλοντικών αθλημάτων...».³⁰

²⁹ Κ. Γεωργούλης, «Εισαγωγή», στο Αριστοτέλης, *Πρώτη Φιλοσοφία*, ό. π. σελ. V.

³⁰ Ό. π., σελ. V βλ. και Κ. Γιάσπερς, *Ο Δρόμος προς τη Σοφία (Εισαγωγή στη Φιλοσοφία)*, εκδ. Αναγνωστίδη, σελ. 14.